

INFLIACIJA IR KAINOS

ANELĖ BARTKIENĖ

Straipsnyje analizuojama infliacijos esmė, atsiradimo priežastys, jos įtaka kainų lygiui ir dinamikai. Apžvelgiamos keinsistinė ir monetaristinė infliacijos koncepcijos bei švedų mokyklos infliacijos modeliai. Kai kurie infliacijos aspektai, pavyzdžiui, infliacija ir nedarbas, antiinfliacinės priemonės straipsnyje nenagrinėjamos. Dėmesys sutelktas infliacijos ir kainų santykiams atskleisti.

Infliacija – gerai žinomas, bet nepakankamai aiškus ekonominio gyvenimo fenomenas. Tai dėl to, kad šimtmečių eigoje keitėsi nuosavybės formos, kainodaros tipai, pinigų sistemos, infliacijos priežastys ir padariniai bei šio proceso raiškos formos.

Pastaraisiais metais infliacija tampa išskirtiniu, kainų formavimą įtakojančiu veiksniu. Jos įtaka kainoms pasireiškia ne tik tiesiogiai, bet ir per įvairiapusės ūkinės plėtotės sąlygas. Infliacijos pobūdis, jos mastas ir didėjimo tempas daro ją vienu iš svarbiausių ekonominės raidos veiksnių.

Tarp kainų ir infliacijos yra dvipusis ryšys. Infliacija sukelia kainų kilimą. Kainos atitinkamai veikia infliaciją: gali ją prilaikyti arba paspartinti. Jeigu prekių kainos per žemos, o pasiūla ir paklausa nesubalansuota, pinigai neišvengiamai nusėda pas gyventojus, į cirkuliaciją išleidžiamas papildomas jų kiekis ir, kaip šio proceso padarinys, atsiranda infliacija. Netiesiogiai infliaciją spartina ir nepagrįstas kainų pakėlimas. Jis sulėtina prekių realizavimą, sukelia papildomų išlaidų ir nuostolių, sukuria sąlygas atsirasti ir didėti infliacijai. Vadinasi, ekonomiškai pagrįsta kainų sistema – viena iš infliacijos išpėjimo ir sulėtinimo sąlygų.

Grynųjų pinigų cirkuliacijos sfera ir pinigų apyvarta be grynųjų pinigų nėra izoliuotos; vienoje iš jų kylantys infliaciniai procesai gali paveikti ir kitą. Pavyzdžiui, infliacinis plataus vartojimo prekių kainų didėjimas sukelia darbo užmokesčio augimą ne tik plataus vartojimo prekių gamybos, bet ir techninių priemonių gamybos šakose. Tada jų gamybos kaštai didėja, kyla kainos. Padidėjus gamybos priemonių kainoms, kyla plataus vartojimo gaminių kaštai ir kainos.

Svarbu kreipti dėmesį į esamą bei numatomą infliacijos lygį. Žinoma, kad sparti infliacija yra svarbiausia aukštos palūkanų normos priežas-

tis. Aukštas infliacijos lygis, mažinantis pinigų perkamąją galią, verčia atskirus asmenis ir ūkines organizacijas laikyti kuo mažiau grynųjų pinigų. Grynieji pinigai verčiami arba alternatyviais aktyvais, duodančiais palūkanas, arba daiktiniu turtu. Jeigu infliacijos tempas kyla ir piniginiai ženklai sparčiai nuvertėja, infliacija gali visiškai dezorganizuoti ekonomiką. Pinigai nustoja būti universalieji perkamąji priemonė, sumažėja gyventojų perkamoji galia, griūva kreditas, ypač ilgalaikio, sistema, nuvertėja amortizaciniai fondai, pasunkėja pagrindinio kapitalo atnaujinimas ir apskritai pažeidžiamas visas reprodukcijos procesas.

Akivaizdu, kad infliaciją lemia dvi tarpusavyje susijusios veiksmų grupės: piniginiai ir kainą formuojantys veiksniai. Pirmoji veiksmų grupė (piniginiai) santykiškai nepriklauso nuo prekių pardavimo apimtys – pinigų perkamoji galia gali kristi, pasikeitus jų kiekiui cirkuliacijoje. Pinigų cirkuliacijos paspartėjimas taip pat gali duoti impulsą infliacinių procesų plėtočiai. Piniginių veiksmų įtaka infliacijai daug priklauso nuo kreditų bei pinigų sistemos, nuo bendrų valstybės išlaidų: karinių, socialinio aprūpinimo, sveikatos apsaugos, švietimo, mokslo, gamybinės infrastruktūros (transportas, keliai, ryšiai, visuomeninio naudojimo įstaigos) didėjimo. Antroji veiksmų grupė susijusi su pinigų kiekio padidėjimu dėl prekių ir paslaugų kainų kilimo. Tai nesusiję su piniginiiais veiksniais ir atsiranda padidėjus prekių pardavimo mastui. Kainą formuojančių veiksmų įtaka infliacijai daug priklauso nuo ekonomikos monopolizavimo lygio, ekonomikos struktūros, gamybos ir kapitalo koncentravimo.

Nuo senų laikų pinigų nuvertėjimas buvo turto persikirstymo įrankis. Šiuo metu Lietuvai ypač būdinga persikirstymo kryptis – pelno persiliejęs iš pramonės į bankų sistemą. Didelės infliacijos laikotarpiais didžiausią naudą, esant kitoms sąlygoms lygioms, gauna firmos, turinčios daug finansinių išteklių. Bankai, akumuliuojantys paskolinį piniginių kapitalą, laisvus piniginius aktyvus gali diversifikuoti pelningiausiu būdu. Be to, dėl daugkartinės piniginių lėšų apyvartos finansinės įstaigos gauna infliacinį, gerokai viršijantį vidutinį pramonės, viršpelnį.

Toks infliacinis pajamų persikirstymas labai nenaudingas gaunantiems fiksuotas pajamas, kreditoriams ir santaupų turėtojams. Kad nepanaudotos santaupos ir einamosios pajamos nenuvertėtų, žmonės priversti pinigus išleisti. Įmonės elgiasi taip pat pirkdamos investicines prekes. "Infliacinės psichozės" diktuojama elgsena sustiprina spaudimą kainoms, ir infliacija pradeda pati save maitinti.

Kol pinigų apyvartoje vyravo metaliniai pinigai, infliacija nebuvo tinga. Ji atsiradavo tik kaip pinigų cirkuliacijos įstatymų pažeidimo padarinys.

Pinigų nuvertėjimas laisvosios konkurencijos rinkoje galėjo vykti dėl daugelio priežasčių: kainų augimo, per didelio pinigų išleidimo į apyvartą, metalo išvežimo iš šalies, dėl nepasitikėjimo vyriausybe.

Aukso buvimas cirkuliacijoje stabdė pinigų nuvertėjimą, kadangi nominali auksinių pinigų vertė negali labai nukrypti nuo realios jų vertės. Nominali metalinių pinigų vertė nuo realios nukrypdavo nedaug, nes auksiniams pinigams nuvertėjus, esančios pinigų cirkuliacijoje auksinės monetos buvo perlydomos į aukso plyteles (lydinius).

Kol buvo aukso standartas, t. y. pinigų sistema, kurioje pinigai gali būti padengti auksu, monopolijų galimybės gauti viršpelnius buvo mažesnės. Todėl jos buvo suinteresuotos tokios sistemos žlugimu. 1930 m. taip ir įvyko. Tai reiškė, kad nacionaliniu lygiu auksas prarado pinigų funkcijas. Pagrindine pinigų forma tapo popieriniai – kreditiniai pinigai. Jie aukso standarto laikotarpiu atliko ir dabar atlieka visas pinigų funkcijas – vertės matą, cirkuliacijos priemonės, mokėjimo priemonės, pasaulinių pinigų, išskyrus vieną: jie negali atlikti lobio funkcijos. Svarbiausia pinigų, kaip lobio, funkcija buvo ne turto materializavimo, nors tai irgi svarbu, o pinigų cirkuliacijos reguliatoriaus.

Auksui išėjus iš cirkuliacijos, pinigai neteko lobio, kartu ir vidinės pinigų cirkuliacijos reguliatoriaus funkcijos. Kol tarptautinėje valiutų sistemoje galiojo aukso standartas, buvo laikomasi nuomonės, kad infliacija gali plėtotis vienoje šalyje, tačiau jo buvimas stabdė pasaulinių kainų kilimą.

Po Antrojo pasaulinio karo Breton Vudo susitarimu, siekiant stabilizuoti valiutą buvo įvesti fiksuoti valiutos paritetai, esant ribotiems kurso nukrypimams nuo pariteto. Tai trukdė kilti pasaulinėms kainoms. Tačiau 1970 m. žlugus Breton Vudo pinigų politikai, infliacija tapo nevaldoma ir nekontroliuojama. Šiai sistemai griuvus atsirado popierinių pinigų atotrūkis nuo aukso, kartu buvo panaikinti pasaulinių kainų ribojimai. Atsirado kokybiškai naujo pobūdžio infliaciniai procesai.

Pasaulinių kainų augimas, pirmiausia prekių žaliavų per kaštus sukelia bendrą kainų kilimą nacionalinėse rinkose. Spartus kainų didėjimas, prasidėjęs 1974 m., apėmė visas išsivysčiusias šalis, o daugelyje Vakarų Europos šalių vidutinis metinis kainų augimas sudarė dvizenklius skaičius. Kyla kainos ir dabar.

Prisimintina, kad pinigai vienu metu gali atlikti pinigų funkcijas ir būti piniginiu kapitalu. Todėl realų pinigų nuvertėjimą rodo ne tik kainų kilimas, bet ir tam tikro laikotarpio kainų dinamikos ir procentinės palūkanų normos skirtumas. Nuvertinto piniginio kapitalo egzistavimas gali būti efektyvus kriterijus pereiti nuo šliaužiančios prie šuoliuojančios infliacijos.

Laipsniškas procentinės palūkanų normos didėjimas būdingas visam pokario laikotarpiui. Procentinės palūkanų normos didėjimą lėmė ne tik vyriausybės ekonominė politika, bet ir objektyvūs veiksniai; vienas iš jų – infliacijos augimas. Prekių kainų dinamika ir procentinės palūkanų normos dinamika glaudžiai tarp savęs susijusios, nes pinigų nuvertėjimas sukelia kainų kilimą visose rinkose, iš jų ir skolinamojo kapitalo rinkoje. Tokiu būdu infliacija virto pagrindine ekonomikos problema, reikalaujanti atitinkamų ekonominės politikos priemonių.

Apžvelgus infliacijos atsiradimo priežastis ir padarinius, pravartu prisiminti infliacijos teorijos kitimą, pagrindinius šios teorijos kūrėjus, paanalizuoti jų sukurtus infliacijos modelius.

Daugelis ekonomistų infliaciją įvardija kaip piniginio vieneto perkamosios galios smukimą, pasireiškiantį bendrojo kainų lygio kilimu. "Infliaciją aš suprantu, – rašo F. Machlupas, – kaip vartojimo kainų indekso augimą" [10, p. 42]. "Infliacija – tai ilgalaikio kainų augimo procesas arba pastovus pinigų vertės kritimo procesas", – samprotauja D. Leidleris ir M. Parkinas [9, p. 741]. Daugelis ekonomistų infliacijaiams procesams suteikia kiekybinę išraišką. Tuo remiantis šiuolaikiniai infliaciniai procesai skirstomi į šliaužiančius ir šuoliuojančius. Šliaužianti infliacija – tai ilgai trunkanti nedidelė ir gana pastovi infliacija. Šuoliuojanti infliacija – tai spartus kainų lygio kilimas, turintis tendenciją dar didėti. Kainų didėjimas 3–7% per metus yra šliaužianti infliacija, o 20–30% jau šuoliuojanti infliacija.

Dž. Keinso infliacijos teorijoje infliacija skirstoma į saikingą ir tikrąją. Saikinga infliacija daro didelę įtaką efektyviai paklausai ir užimtumui plėsti, tuo tarpu esant tikrajai infliacijai paklausa didėja proporcingai kainų kilimui. Jo nuomone, šiuo atveju veikia kiekybinė koncepcija. Esant hiperinfliacijai, kainų lygis smarkiai kyla, prekės brangsta beveik kasdien, pinigų cirkuliacija vyksta pašėlusiu tempu, kyla ūkio suirutė. P. Keigeno nuomone, "hiperinfliacija suteikia unikalų galimybę pinigų fenomenui ištirti" [4].

Akivaizdu, kad hiperinfliacija visada esti ekonominės raidos pažeidimų (karų, revoliucijos, reformos) šalutinis produktas. Todėl infliacija ir hiperinfliacija, susijusi su tokiomis išskirtinėmis situacijomis, negali būti pamatas kurti bendrą infliacijos teoriją.

Ekonomikos teorijoje infliacija skirstoma į paklausos sąlygotą ir kaštų infliaciją (pasiūlos infliaciją). Paklausos sąlygota infliacija formuojasi atsiradus papildomai visuminei paklausai. Kartais ji aiškinama viena fraze: "Pernelyg daug pinigų medžioja pernellyg mažą prekių kiekį". Kaštų infliacijos šaknys yra kaštų struktūros ir pirmiausia darbo jėgos kaštų kitimas. Paklausos sąlygotos infliacijos koncepcija numato prielaidą, kad jeigu ekonomikoje siekiama aukšto gamybos ir užimtumo lygio, tai saikinga infliacija būtina. Kaštų sąlygotos infliacijos koncepcijos šalininkų tvirtinimu, esant saikingai šliaužiančiai infliacijai, iš pradžių ekonominė veikla gali pagyvėti, bet vėliau ji virsta į šiurkštesnę – hiperinfliaciją, sukeliančią ekonominį krachą. Tokia infliacija sukuria sąlygas nukreipti pastangas ne gamybai, o spekuliacinei veiklai.

Paklausos sąlygota infliacija daugiausia buvo remiamasi neokeinistų modeliuose; kaštų infliacija buvo struktūrinės infliacijos teorijos pamatas.

Infliacija visada buvo daugiaveiksė. Pirmiausia į infliaciją buvo žiūrima kaip į pinigų sukeltą fenomeną, o į visus kitus pinigų nuvertėjimo veiksnius – tik kaip į priežastis, didinančias pinigų kiekį cirkuliacijoje. Antai keinsininkai pripažįsta, kad ilgai trunkanti infliacija neįmanoma be vis augančios pinigų pasiūlos ir kad yra aiški pinigų pasiūlos ir ūkinio aktyvumo laipsnio koreliacija. Kiekybinę, įvairiai formuluojamą pinigų teoriją pripažino ir plėtojo Dž. Lokas, A. Smitas, D. Rikardas, Dž. Milius, A. Maršalas, I. Fišeris, G. Kaselis ir kiti ekonomistai. Geriausiu kiekybinės teorijos interpretatoriumi laikomas Ivingas Fišeris, kurio darbai ligi šiolie traukia neoklasikinės mokyklos šalininkų dėmesį.

Pagal Dž. Keinsą, infliacijos procesą sudaro dvi stadijos. Jos skiriasi infliaciją lemiančiais veiksniais, raidos mechanizmu, poveikiu ekonomikai. Pirmajai stadijai būdinga saikinga infliacija, sukelianti efektyvia paklausą. Dėl paklausos padidėjimo gamyba didėja sparčiau nei kyla kainos. Dž. Keinsio nuomone, saikinga infliacija naudinga ekonomikai, nes jos laikotarpiu stengiamasi didinti investicijas ir mažinti realųjį darbo užmokestį.

Įveikusi "kritinius" taškus saikinga infliacija pereina į savo antrąją stadiją – tikrąją infliaciją, kuriai esant paklausos padidėjimas poveikio gamybos plėtolei neturi. Tikroji infliacija – tai besivystanti spirale, darbo

užmokestis – kainos, kaštų infliacija. Antrojoje stadijoje infliacija tampa pavojinga ekonominei raidai, todėl iškyla aktyvios antiinfliacinės politikos būtinybė.

Be to, Dž. Keinsas ne kartą yra pabrėžęs, kad infliacijos būklę apibūdina procentinės palūkanų normos didėjimas. Procentinės palūkanų normos teorija keinsistiniame infliacijos modelyje labai svarbi, todėl prie jos verta sustoti smulkiau.

Neoklasikų modeliuose procentinė palūkanų norma nustatoma remiantis kapitalo pasiūla ir paklausa. Aukščiausias užimtumas pasiekiamas, kai procentinė palūkanų norma yra pusiausvyros taške, išlyginančiame investicijas ir santaupas. Dž. Keinso teorijoje procentinė palūkanų norma yra ne investicijų ir santaupų tarpusavio sąveikos rezultatas, o autonomiškas veiksnys, kurį reguliuoja pinigų kiekis ir likvidumo funkcija.

Pinigų emisijos spartinimas tiesiogiai veikia procentinės palūkanų normos dydį. Tačiau procentinė norma pirmoje ir antroje infliacijos stadijoje kinta nevienodai. Pirmoje stadijoje procentinė palūkanų norma krinta, drauge skatinama investicijas, o antroje – spartaus kainų kilimo laikotarpiu – palūkanų norma veržliai auga. Dž. Keinso modeliuose procentinė palūkanų norma pasiskirsto į "realiąją" ir "piniginę", be to, realioji procentinė norma auga sparčiau nei piniginė. Realioji procentinė palūkanų norma – tai procentais išreikštas perkamosios galios padidėjimas, kurį kreditorius gauna iš skolinčiojo. Piniginė palūkanų norma – tai procentais išreikšta pinigų suma, kurią gauna kreditorius.

Procentinės palūkanų normos kitimas "tikros" infliacijos laikotarpiu aiškinamas šitaip. Kai sąlygos nenormalios, procentinės palūkanų normos stabilumas griūva, likvidumo funkcija turi visiškai tiesios linijos horizontalią arba vertikalią formą. Rusijoje ir Centrinėje Europoje po karo buvo pinigų krizė arba bėgimas nuo pinigų, kai jokiomis sąlygomis nebuvo įmanoma paskatinti laikyti pinigus arba skolinimo įsipareigojimus. Net didelė ir auganti procentinė palūkanų norma nebuvo pajėgi pavyti kapitalo ribinio efektyvumo [13, p. 277].

"Tikrąją" infliaciją apibūdina (pagal Dž. Keinsą) ne tik pinigų, bet ir kapitalo nuvertėjimas. Tokiomis sąlygomis, Dž. Keinso pastebėjimu, progresuojant kapitalo vertingumo mažėjimui šalis net to neįsisamoninus gali... net pravalgyti savo kapitalą arba jo neatkurti [14, p. 19].

Procentinės palūkanų normos dinamika yra svarbus infliacinio proceso plėtros rodiklis.

Pirmoje infliacijos stadijoje kainų augimas paprastai žemesnis už procentinę palūkanų normą, o antroje padėtis keičiasi: mažmeninės ir didmeninės kainos pradeda sparčiai augti. Tai rodo, kad nuvertėjo, palyginti su prekėmis, ne tik pinigai, bet ir paskolinis piniginis kapitalas per nustatomą procentinę palūkanų normą. Procentinės palūkanų normos svyravimai perskirsto nacionalines pajamas ne tikrai tarp klasių, bet ir tarp ekonomikos šakų. Matyt, šitai ir padarė Dž. Keinsą nesutaikomu "tikrosios" infliacijos priešininuku.

Dž. Keinsas pripažino procentinės palūkanų normos įtaką investicijų dydžiui, bet abejojo, kad valstybė manipuliuodama pinigų kiekiu gali sumažinti palūkanų normą ir dėl jos įtakos sistemingai skatinti reikiamą investicijų dydį.

Po Antrojo pasaulinio karo Dž. Keinsas sukūrė infliacijos teoriją smarkiai pakito. Remdamasi bendra ir pakankamai logine infliacijos koncepcija, keinsistinė infliacijos teorija pradėjo plėtotis dviem kryptimis, o jos šalininkai pasidalijo į dvi stovyklas – dalis jų, pirmiausiai neokeinsistai, pranašumą teikė paklausos sąlygotai infliacijai, tuo tarpu postkeinsistai laikosi kaštų infliacijos teorijos.

Struktūrinės (kaštų) infliacijos modeliai grindžiami prielaida, kad ekonomiką galima skirstyti į du sektorius – progresyvinį (pramonė) ir konservatyvųjį (paslaugų sfera). Struktūrinės infliacijos prototipas yra V. Baumolio "nesubalansuoto augimo modelis" [2, p. 415]. Pagrindinė struktūrinės infliacijos modelio idėja yra prielaida, kad piniginis darbo užmokestis visos ekonomikos mastu didėja vienu tempu, tuo tarpu darbo našumas konservatyviajame ir progresyviame sektoriuose didėja skirtingai. Ši keinsistinė struktūrinės infliacijos idėja vyrauja ir skandinaviskajame infliacijos modelyje.

Šio modelio kūrėjai O. Aukrustas ir grupė EFO (G. Edgrenas, R. Faksenas ir C. Odneris) suformulavo modelį mažai šaliai, kuriame jie fundamentalius struktūrinės infliacijos principus sujungė su mažos šalies ypatumais. Skandinaviskajame infliacijos modelyje ekonomika skirstoma į du sektorius: atvirą ir uždara. Pirmam sektoriui priskiriamos šakos, kurių produkcija konkuruoja su užsienio prekėmis tiek šalies viduje, tiek ir užsienyje. Uždarą sektorių priskiriamos visiškai saugios nuo užsienio konkurencijos šakos. Remiantis panašiais kriterijais atviro sektoriaus šakos technologiškai pažangesnės, palyginti su uždaro sektoriaus šakomis.

Tyrinėjant infliaciją nemažas indėlis tenka švedų mokyklos atstovams. Žinomiausi iš jų buvo K. Vikselis, G. Kaselis, D. Davidsonas.

K. Vikselis paskelbė daug originalių ekonomikos ir sociologijos darbų, kuriuose sprendė ne tik teorines, bet ir praktines pinigų cirkuliacijos ir mokesčių politikos problemas.

Iš pradžių pinigų teorija K. Viksely darbuose buvo kaip kiekybinės teorijos variantas, kurioje daugiausia dėmesio skiriama kredito plėtrai. Kainų stabilumui pasiekti K. Viksely koncepcija numato reguliuoti kreditų apimtį veikiant procentinę palūkanų normą.

Procentinės palūkanų normos įtaka kainoms per kredito apimtį analizuojama K. Viksely sukurtoje "kumuliatyvinio proceso" koncepcijoje. Remiantis šia teorija rinkos dalijamos į prekių ir gamybos veiksmų rinkas.

"Kumuliatyvinis procesas" prasideda procentinės palūkanų normos sumažinimu. Jai sumažėjus verslininkų kaštai mažėja, didėja investicinis aktyvumas. Padidėjus ekonominiam aktyvumui, padidėja gamybos veiksmų paklausa, išauga pelnas ir darbo užmokestis. Taip susidaro sąlygos prekių rinkai plėsti ir toliau kilti kainoms visose rinkose. Pažymėtina, kad K. Viksely modeliuose kainos pradeda kilti gamybos veiksmų rinkose, po to pamažu apima kapitalo ir vartojimo prekių rinkas. Neutrūstamai kylant kainoms, didėjant kreditų paklausai ir procentinei palūkanų normai kumuliatyvinis procesas pristabdomas. Tada pusiausvyra nusistovi naujame lygyje.

K. Vikselis priėjo išvados, kad procentinės palūkanų normos padidėjimas nepakankamai efektyvus kainų stabilumui garantuoti. Jis atskiria "piniginę" ir "realiąją" procentinę normą, pažymi, kad "piniginė" procentinė norma galiausiai susiklosto pagal realaus kapitalo paklausą ir pasiūlą ir todėl labiau priklauso nuo numatomo pelno dydžio nei nuo banko kredito dydžio.

Tolesni pinigų srities tyrimai pakeitė K. Viksely pažiūras ir į infliacijos problemą. Jo nuomone, kainų kilimas yra pasiūlos ir paklausos neatitikimo padarinys, o tai atitinka perteklinę piniginę paklausą.

Kitaip negu K. Vikselis, sujungęs į visumą vertės teoriją ir kainų teoriją, kitas žymus švedų ekonomistas G. Kaselis visiškai atmetė vertės teoriją. Jo požiūriu, ekonominei analizei būtina tik kainų teorija, o specialios vertės teorijos nereikia.

Aiškindamas kainų kilimą G. Kaselis vartotojo tradicinę kiekybinę traktuotę, kurioje infliacijos priežastys aiškinamos auksinių pinigų kiekio neatitikimu ekonominio augimo tempui. Jo nuomone, 1896–1914 metų kainų kilimo priežastis buvo aukso atsargų didinimas. G. Kaselis nurodė,

kad kainų stabilumui palaikyti reikia, kad pinigų kiekio cirkuliacijoje didėjimas atitiktų ekonomikos augimo spartą.

Infliacijos teoriją plėtojo vienas iš labiausiai žinomų K. Vikselio mokinių E. Lindalis. Jis daug dėmesio skyrė finansams, pinigams ir kreditui, tyrinėjo praktinių valstybinių priemonių, mokesčių ir pinigų bei kreditų politikos klausimus.

E. Lindalis tęsė infliacinio proceso tyrinėjimus švedų mokyklos dvasia, daugiausia dėmesio skirdamas infliacijos problemoms spręsti, santaupų ir investicijų santykiui. E. Lindalio nuomone, esant konkrečioms prielaidoms, perteklinė pinigų paklausa prekių rinkoje kartu su pertekline paklausa gamybos veiksnių rinkoje atitinka planuojamų investicijų ir planuojamų santaupų skirtumą, tai savo ruožtu lygu perteklinei pinigų vertei.

Nuodugniai švediškąjį infliacijos modelį atskleidė E. Lindalio mokinys B. Hansenas [6].

B. Hanseno nuomone, infliaciją gimdo perteklinė pinigų paklausa, t. y. pasiūlos ir paklausos skirtumas, esant konkrečiam kainų lygiui. "Infliacija – tai situacija, kai rinkose daugeliui konkrečių prekių egzistuoja didelė perteklinė paklausa" [6, p. 3].

Perteklinės prekių paklausos vertė ir gamybos veiksniai, B. Hanseno nuomone, lygūs perteklinei pinigų pasiūlai. Žymią vietą B. Hanseno teorijoje užėmė infliacinio pinigų spaudimo koncepcija. Apie infliacinį spaudimą ekonomikoje, pasak B. Hanseno, galima kalbėti tuo atveju, kai visuminėje gamybos priemonių rinkoje arba visuminėje prekių rinkoje, arba abiejose rinkose tuo pat metu egzistuoja perteklinė paklausa.

B. Hansenas nurodo, kad "egzistuoja priežastinis ryšys tarp perteklinės paklausos ir gamybinio kainų augimo tendencijų. Jeigu yra gamybinio kainų kilimo tendencija, turi egzistuoti ir perteklinė paklausa" Kaip ir Dž. Keinsas, B. Hansenas mano, kad "išvestinė" infliacija visada susijusi su pertekline paklausa. Prie "stichiškos" infliacijos jis priskiria kainų kilimą, kuris automatiškai susiklosto pagal kitų prekių kainas.

Tipiškiausia "stichinės" infliacijos priežastis, B. Hanseno nuomone, yra darbo užmokesčio įkainiai, reguliuojami pagal gyvenimo vertės indeksą. Ten, kur egzistuoja darbo užmokesčio indeksacija, darbo užmokesčio įkainiai privalo didėti atitinkamai kainų augimui nepriklausomai nuo pasiūlos ir paklausos darbo rinkoje.

Be to, B. Hansenas mano, kad "stichinis" kainų kilimas turi didelę įtaką eksporto ir importo kainoms. Nors panašų kainų kilimą gali sukelti

perteklinė pasaulinės rinkos paklausa, tačiau tokį kainų kilimą mažoje šalyje galima analizuoti kaip "stichinį".

infiacijos skirstymas į "išvestinę" ir "stichinę" glaudžiai susijęs su pinigų pusiausvyros problema. "Pinigų pusiausvyra, - pažymi B. Hansenas, - tai procesas, kuriam esant, perteklinės paklausos vertė prekių rinkoje ir perteklinės paklausos vertė gamybos veiksmų rinkose lygios nuliui" [6, p. 236]. Pinigų pusiausvyra pašalina galimybę atsirasti "išvestinei" infliacijai, bet, B. Hanseno nuomone, visiškai suderinama su "stichine" infliacija. "Bet tai nereiškia, kad esant pinigų pusiausvyrai nedidėja kainos ir darbo užmokesčiai. Akivaizdu, kad šiuo atveju nebus išvestinio kainų ir darbo užmokesčio augimo. Bet negalima išvengti stichinio kainų ir darbo užmokesčio augimo net esant paklausos ir pasiūlos pusiausvyrai" [6, p. 246].

Švedų mokslininkų darbai, tyrinėjantys valstybinio reguliavimo mechanizmą, buvo Švedijos valstybinių praktinių priemonių pagrindas. Atlikti platūs mokesčių sistemos teoriniai tyrimai. Švedų mokyklos atstovai padėjo pagrindus bendrajam nacionaliniam produktui perskirstyti per Švedijos ir kitų Skandinavijos šalių biudžetus.

Pastaruoju metu išplito monetaristinė infliacijos teorija. Monetarizmas yra makroekonominė teorija, kurioje infliacijos problema užima pagrindinę vietą. Monetaristų požiūriu, privataus sektoriaus išlaidų funkcija yra pakankamai pastovi, todėl ekonomikos stabilumas yra "prigimtinis", imanentinis. Jų teigimu, verslo ciklai pirmiausia sietini su pinigų ūkio raida. Gamybos raidos sulėtėjimą arba smukimą beveik visada galima aiškinti pinigų pasiūlos sumažėjimu. Monetaristai mano, kad pinigų pasiūlos svyravimai yra nacionalinio produkto gamybos svyravimų priežastis. Jie įsitikinę, kad kainų lygio kilimas visur ir visada turi monetarines priežastis; infliaciją sukelia pinigų pasiūlos perviršis ir be to perviršio infliacija neįmanoma. Žinomiausi šios teorijos šalininkai yra M. Fridmenas, K. Briuneris, A. Meltceris, D. Leidleris, M. Parkinas. Nors minėti autoriai naudoja skirtingus teorinius metodus, gerokai skiriasi jų metodologija, tačiau visi pripažįsta šiuos monetaristinę mokyklą apibūdinančius postulatus:

1) stabilumas yra rinkos ekonomikos sektoriaus imanentinis bruožas. Pažeidus ūkio raidą, ekonominė sistema automatiškai grįžta į pusiausvyros būklę, o nedarbas – į savo "natūralųjį lygį";

2) bet kokie pinigų masės augimo tempai suderinami su pusiausvyra, bet tai sąlygoja skirtingus infliacijos tempus;

3) pinigų masės kitimo tempai iš pradžių veikia realius ekonominius raidos tempus. Ilgalaikiu aspektu šis poveikis išnyksta ir lieka tik nuolat didėjanti kainų kilimo tendencija;

4) nepripažįstama nei piniginė, nei biudžetinė paklausos valdymo politika. Pirmumas teikiamas ilgalaikiai pinigų politikai – normoms arba pinigų masės orientyrams nustatyti.

Tačiau kai kurie monetaristai, racionalių laukimų teorijos šalininkai (R. Lukas, T. Sardžentas, N. Volesas) nepripažįsta trečio punkto. Pagrindiniai šių dviejų monetarizmo rūšių skirtumai pasireiškia tuo, kad tradiciniai monetaristai pripažįsta trumpalaikių ne pusiausvyros būsenų egzistavimo galimybę, tuo tarpu racionalių laukimų teorijos šalininkai mano, kad egzistuoja ne ilgalaikės pusiausvyros tendencija, o ilgai trunkanti nuosekli pusiausvyros būklė [11, p. 328].

Tiek tradiciniai monetaristai, tiek racionalių laukimų teorijos šalininkai analizuoja uždara ekonomiką. Grupė ekonomistų (G. Džonsonas, R. Mandelas, D. Frenkelis, A. Svoboda, E. Klasenas) toliau plėtodami monetarizmą sukūrė atviros ekonomikos koncepciją. Ji pasidalijo į dvi kryptis: 1) mažos šalies atviros ekonomikos monetarinis modelis; 2) pasaulinės infliacijos monetarinė teorija, kurią galima pavadinti "pasauline kiekybine teorija".

Pirmąją teoriją daugiausia plėtojo G. Džonsonas [7, p. 147]. Jis pažymi, kad maža atviros ekonomikos šalis per savo eksportą ar importą pasaulinių kainų veikti negali. Čia egzistuoja tik vienpusė nacionalinių kainų priklausomybė nuo pasaulinių. Jeigu valiutiniai kursai fiksuoti, prieinama išvada, kad vidaus kainos proporcingos pasaulinės rinkos kainoms, o nacionalinės infliacijos lygis atitinka pasaulinį ir tokiu būdu yra egzogeninis.

Pagal G. Džonsono koncepciją, pinigų pasiūlos vidinio komponento augimas neturi įtakos šalies vidaus infliacijos tempų didėjimui, o sukelia mokėjimo balanso deficitą. Aiškinama tuo, kad vidinio kredito perteklinė pasiūla pasireiškia papildoma vertybinių popierių ir užsienio prekių paklausa, o tai pažeidžia mokėjimų balanso pusiausvyrą. Kovai su infliacija G. Džonsonas siūlo ne keisti vidinio kredito augimo tempo, o kontroliuoti mokėjimų balansą arba keisti valiutinius rezervus.

Be G. Džonsono, pasaulinės infliacijos monetaristinę teoriją plėtojo A. Svoboda [12] ir E. Klasenas [8]. Jų teorija remiasi trimis pagrindiniais teiginiais:

- 1) kainų lygis yra endogeninis dydis, kurį nustato pasaulinių pinigų pasiūla;
- 2) pasaulinių pinigų pasiūlos paskirstymas taip pat yra endogeninis ir proporcingas realioms šalies pajamoms;
- 3) pasaulinių pinigų pasiūlos augimo įtaka pasaulinių kainų lygiui nepriklauso nuo jų nacionalinės priklausomybės.

Tai paprasčiausias monetaristinis modelis, kuriame egzistuoja tiktai viena, pasaulinių pinigų rūšis, o į nacionalinius kreditus neatsižvelgiama.

Taigi infliacijos teorijų evoliucija vyko dviem pagrindinėmis kryptimis, t. y. keinsizmo ir neoklasicizmo.

Neoklasicistinė infliacijos teorija susiformavo kiekybinės pinigų teorijos pagrindu. Ji plėtojosi vertinant bendrą ekonomikos padėtį pagal kainų lygį, nustatomą atsižvelgiant į pinigų kiekį cirkuliacijoje.

Remiantis šia baze sukurta daugybė atviros ir uždaros ekonomikos modelių mažoms šalims, adaptyviniai ir racionalių laukimų modeliai.

Keinsistinės krypties infliacijos teorijos evoliucionavo skaidydamosi į savarankiškas koncepcijas: kaštų infliacija, paklausos infliacija, struktūrinė infliacija, mokesčių ir pinigų masės infliacija ir pan. Bet kuriame iš šių modelių kainų lygis yra konkretaus infliacijos veiksnio funkcija.

Antiinfliacinė bei stabilizavimo politika nėra šio straipsnio tyrimo objektas. Pažymėtina tik tai, kad keinsizmo atstovų teigimu, ūkio savireguliacijos galimybės yra nedidelės, todėl reikia specialių fiskalinės ir monetarinės politikos priemonių ūkio funkcionavimo stabilumui išlaikyti. Monetarizmo šalininkų nuomone, rinkos ekonomika turi stiprius "įgimtus" savireguliacijos mechanizmus ir bet koks vyriausybės kišimasis trikdo laisvosios rinkos organizavimą, mažina jo efektyvumą.

Išvados

Šiandien makroekonominė teorija nuolat keičiasi. Šiuo metu yra keletas tarpusavyje konkuruojančių infliacijos teorijų, aiškinančių infliacijos esmę, jos priežastis, padarinius bei šalinimo būdus.

Skiriami trys infliacijos tipai – 1) šliaužianti infliacija, kai kainos auga lėtai, pinigų vertė išlieka, nėra rizikos pasirašyti kontraktus nominaliomis kainomis; 2) šuoliuojanti, kai kainos auga nuo 20 iki 200% per metus, daugelis kontraktų susiejami su kainų augimu arba su užsienio valiuta, pinigai materializuojami į prekes ir jau neskolinami už įprastą palūkanų normą, ir 3) hiperinfliacija, kai pinigų kiekis ir kainos auga astronominiu tempu. Kainų ir darbo užmokesčio skirtumas tampa katastrofiškas, gyvenimo lygis smunka.

Infliacija sukelia neigiamų padarinių. Kadangi esant infliacijai kainos ir darbo užmokestis didėja nevienodai, pajamos ir turtas persiskirsto tarp ekonomikos sferų ir įvairių gyventojų sluoksnių. Pinigai nustoja būti universalieji perkamąji priemonė, mažėja gyventojų perkamoji galia, griūva kredito, ypač ilgalaikio, sistema nuvertėja amortizaciniai fondai, pasunkė-

ja pagrindinio kapitalo atnaujinimas ir apskritai pažeidžiamas visas reprodukcijos procesas.

Libiausiai paplitusios keinsistinė ir monetaristinė infliacijos teorijos. Keinsininkai mano, kad pinigai veikia per palūkanų normą, monetaristų tvirtinimu, jie tiesiogiai veikia visuminę paklausą. Ekonomikoje svarbų vaidmenį vaidina laikas. Keinsininkų dėmesio centre yra trumpalaikiai procesai, monetaristus dažniausiai domina ilgiau trunkantys procesai. Monetaristai įsitikinę, kad kainų lygio kilimas visur ir visada turi monetaristines priežastis; infliaciją sukelia pinigų pasiūlos perviršis ir be to perviršio infliacija neįmanoma. Tuo tarpu keinsininkai pripažindami, kad ilgai trunkanti infliacija neįmanoma be vis didėjančios pinigų pasiūlos, mato ir kitą staigaus kainų lygio kilimo priežastį – visuminės paklausos krevės persikėlimą dėl privataus arba valstybinio sektoriaus išlaidų funkcijos padidėjimo. Be to, infliaciją gali sukelti ir pasiūlos šuolis ir pan.

Keinsistinių ir monetaristinių infliacijos teorijų šalininkų ginčai tebevyksta ligi šiol, tačiau jų pozicijos artėja, atsiranda naujų išvadų ir koncepcijų.

LITERATŪRA

1. Aukrust O. Inflation in the open economy: A Norwegian model. // In Worldwide inflation. – Wasch, 1977.
2. Baumol W. Macroeconomics of unbalanced growth: The anatomy of urban crisis // American Economic Review, 1967. Jun. N 57(3).
3. Baumol W. J., Blinder A. S., Scarth W. M. L'économie, principes et politique macro-économique. – Éditions Études Vivantes, Montréal, 1990.
4. Cagan P. The monetary dynamics of hyperinflation // In Studies in the quantity theory of money. – Chicago, 1966.
5. Edgren G., Faxen R., Odhner C. Wage formation and the economy. – L., 1973.
6. Hansen B. A study in the theory of inflation. – L., 1951.
7. Johnson H. The monetary approach to balance – of payments theory // The monetary approach to the balance of payments. – L., 1976.
8. Klaasen E. The role of economic size in the determination and transmission of world inflation // Inflation in small countries. – B., 1976.
9. Laidler D., Parkin M. Inflation – a survey // Economics Journal. – 1975. – Vol. 85.
10. Machlup F. Another view of cost – push and demand – pull inflation // Review of Economics and Statistics, 1960. – Vol. 42.
11. Sargent T., Wallace N. Rational expectations and dynamics of hyperinflation // International Economic Review, 1973. Jun.

12. Swoboda A. Monetary approaches to balance of payments theory // Recent issues in international monetary economics. – Amsterdam, 1976.

13. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Прогресс, 1978.

14. Кейнс Дж. Трактат о денежной реформе. – М., 1925.

L'INFLATION ET LES PRIX

Anelë Bartkienë

R é s u m é

Les problèmes de l'inflation et des prix étaient toujours assez compliqués et peu recherchés. Il faut tenir compte que les prix font un élément primordial des relations sociaux et économiques.

Les dernières années, l'inflation devient le facteur décisif dans le processus de la formation des prix. Il y a un rapport mutuel des prix et de l'inflation, car l'inflation fait augmenter les prix. De son côté, les prix peuvent rendre l'inflation plus ou moins stable.

Le processus de l'inflation, les motifs et les causes de la formation des prix étaient étudiés par les économistes tels que Machlup F., Laidler D., Parkin M. etc. Le modèle d'inflation dans les pays qui ne sont pas grands, tels que les pays scandinaves, est étudié par Aukrust O., Edgren G., Faxen R., Odhner C.

Il existe deux théories d'inflation qui sont les plus connues: celle monétariste et l'autre de J. M. Keynes. La théorie monétariste examine les processus de longue durée, et la keynésienne s'occupe des problèmes de courte durée. La première théorie est liée avec l'économie close, la deuxième s'occupe de l'économie ouverte. La conception de l'économie ouverte fut créée par Johnson H., Clasen E., Swoboda A., Mundell R. et les autres.